

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Cilt : XIX

Cumhuriyetin 50. Yıldönümüne armağan

Yayın Komisyonu:

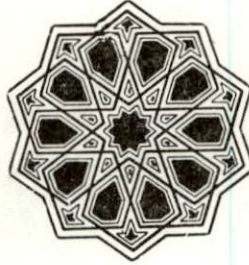
Prof. Dr. Necati ÖNER (*Dekan*)
Prof. Dr. Hüseyin YURDAYDIN
Prof. Dr. İ. A. ÇUBUKÇU
Doç. Dr. M. HATİBOĞLU
Doç. Dr. Hüseyin ATAY

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XIX

Cumhuriyetin 50. Yıldönümüne armağan

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

GH : XIX

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - 1973

Çıktı Yılı: 50. Yılında...

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
Prof. Dr. İbrahim Ağâh ÇUBUKÇU, <i>Yunus Emre ve Din Felsefesi</i> .	1
Prof. Dr. Cavit SUNAR, <i>Parmenides ve Varlık Meselesi</i>	17
Prof. Dr. Şakir BERKİ, <i>İslâm Hukukunun Ana Hatları</i>	29
Prof. Dr. Mehmet TAPLAMACIOĞLU, <i>Dinler Bilimi</i>	41
Doç. Dr. İsmail CERRAHOĞLU, <i>İbn Hibbân ve Tefsiri</i>	49
Doç. Dr. Mehmed S. HATİBOĞLU, <i>Hazret-i Aişe'nin Hadis Tenkitçiliği</i>	59
Doç. Dr. Gültekin ORANSAY, <i>Dinî Türk Musikisinde XVII. Yüzyılda Kullanılmış Makamlar</i>	75
Dr. M. Esad KILIÇER, <i>Kemâlpaşazade'nin Aile Hukuku ile İlgili Bazı Fetvâları</i>	83
Dr. Mehmet DAĞ, <i>İslâm Felsefesinde Aristocu Zaman Görüşü</i>	97
Dr. Beyza BİLGİN, <i>İslâm'da Muhtesiplik ve Eğitim Yönünden Değeri</i>	117
Dr. Abdulkadir ŞENER, <i>İslâm Hukukunda Re'y ve İctihad</i>	123
Prof. Dr. Muhsin MAHDİ, <i>Çağımızın İslâm Düşüncesinde İslâm Felsefesi</i> (Çev. Hüseyin ATAY)	133
Laura Veccia VAGLIERI, <i>Ali-Muâviye Mücadelesi ve Hârici Ayrılmasının İbâdî Kaynakların Işığında İncelenmesi</i> (Çev. Dr. Ethem Ruhi FIĞLALI)	147
Şeyh Muhammed ABDUH, <i>İslâmın Müsamahasına Dönüş</i> . (Çev. Osman KESKİOĞLU)	151

	<u>Sayfa</u>
W. D. Ross, <i>Aristo'da Tabiat Felsefesi</i> (Çev. S. Hayri BOLAY) ...	155
Joachim WACH, <i>Toplumun Dini Teşkilatlanması</i> (Çev. Dr. M. Rami AYAS)	175
S. PİNES, <i>İbni Sinâ ve "Risâletü'l-Füsus Fi'l-Hikme"nin Yazarı</i> (Çev. Kifayet ÖZAYDIN)	193
Hartmuth SCHMÖKEL, <i>Sumer Dini</i> (Çev. ve Açıklayan Mehmet Turhan ÖZDEMİR)	197
Ord. Prof. H. Z. ÜLKEN, <i>Prof. Dr. Hikmet Birand (1904-1972)</i> ...	219
İgnaz GOLDZİHER, <i>İslâmda Hadisin Yeri Etrafında Mücadeleler</i> (Çev. Dr. Cihad TUNÇ)	223
 <u>Kitap Tenkitleri :</u>	
<i>Muzaffer Sencer'in Allahın Varlığına Dair Bir Kitabı</i> (Süleyman Hayri BOLAY)	237
 <u>Kitap Tanıtma:</u>	
<i>Müşkilet al-İnsan</i> (S. Hayri BOLAY)	241
<i>Müellifine Okunulan Bir Asıl Nüsha ile Karşılaştırılıp Düzeltilmiş Bir Kitabı'l-İktidab Nüshası</i> (Günay TÜMER)	247
<i>Yeni Bir Humâyun-nâme Nüshası</i> (Günay TÜMER)	253

ALİ-MUÂVİYE MÜCÂDELESİ
VE
HARİCÎ AYRILMASININ İBÂDÎ KAYNAKLARIN
IŞIĞINDA İNCELENMESİ*

Yazan

LAURA VECCIA VAGLIERI

Çeviren

Dr. ETHEM RUHİ FIĞLALI

Ali-Muâviye mücadelesi, sâdece İslâm dünyasında intâc ettiği çok ciddi ihtilâflar dolayısıyla değil, aynı zamanda hâlâ çözümlenememiş veya çözümü tatminkâr olmayan bir çok mes'elenin doğuşuna sebep olduğu için de dikkati çeken tarihî bir olaydır. Şarkiyatçılar şimdiye kadar, Ali'nin hilâfeti hakkındaki çalışmalarında, yalnızca Ali ve Ümeyye taraftarı kaynaklardan istifade etmişlerdi. Yazar, İbâdî metinlerini tetkik ederken, onlardan ikisi -el-Berrâdî'nin Cevâhir'i ile eş-Şemmâhî'nin Siyer'i- dikkatini çekmiştir. Bunlar, tarihin bu devri hakkında, muhtemelen hicri ikinci yüzyılın ilk yarısında derlenmiş bir Kitâb'un-Nehrevân'dan alınan oldukça eski Hâricî veya Hâricî taraftarı rivayetler intikal ettirmektedir.

Yukarıda sözü edilen rivâyetler, yazar için iki sebepten dolayı büyük önem taşımaktadır. Meselâ, bu rivâyetler ona, Hâricîlerin şimdiye kadar muğlak kalan nokta-i nazarını tesbit imkânı sağlamış ve diğer kaynakların (şimdiye kadar Şarkiyatçılar tarafından tetkik edilmiş bulunan Taberî, Belâzurî, Dîneverî, Ya'kubî, Mes'ûdî ve benzerleri ile bugüne kadar hiç istifade edilmemiş, oysa en büyük önemi hâiz mâlûmatı ihtiva eden Nasr b. Muzâhim'in Vak'at'u-Siffin'i) birçok bölümlerini anlayabilmesini mümkün kılan bir anahtar temin etmiştir.

* "The Ali-Muawiye Conflict and the Kharijite Secession reexamined in the Light of Ibadite Sources" başlıklı bu yazı, XXII. Congr. Or. 1951 (Section: IV-Islamic Studies), II (1957)'de 233-237. sayfalar arasında yayımlanmıştır.

Muâviye, Ali'den, Kur'an'ın haksız yere öldürülmüş bir kimsenin en yakın akrabasına tanıdığı kısas hakkı hükmüne dayanarak, Osman'ın katillerini istemekte ısrar etti. Muâiye'nin talebine karşı Ali'nin kendini savunma tezi de, tam mânasıyle bilinmemektedir. Bu da, İbâdî kaynaklarından başka yerde ve bilhassa Vak'at'u Siffin'in bir kısmında bulunan bazı bilgilerden ortaya çık maktadır: Ali, Osman'ın "şeriat"e soktuğu bid'atleri sebebiyle öldürülmüş ol duğunu ifade etmektedir. O halde Osman, adâlete uygun olarak öldürülmüştür. Günümüzde onun katline siyâsî bir olay diyebiliriz ve halifenin katilleri de cel lâtlar olarak mütâlea olunmalıdır. Bunlar da kısas hükmüne maruz bırakıl mazlar.

Şimdi Ali ve Muâviye arasındaki ihtilâfı kabul ettikten sonra çetin mes'e le şu idi: Osman, haklı olarak mı öldürülmüştür? Yazar, Siffin'de tayin olu nan ve mes'eleleri sulh yoluyla halledecek iki hakemin vazifelerini, Osman'ın ne yaptığını tetkik ve itham olunduğu faaliyetlerin bid'at olup-olmadığını tes bit etmek şeklinde anlamıştır. Şimdi biz, Siffin'de hakemlik şartlarının tesbit edildiği anlaşmada, Kur'an'ın neden ilk sûresinden son sûresine kadar tamamına müracaat ederek ve sûrelerin yetmediği hallerde de hakemlerin Sünnet'e başvurmak suretiyle bu dâvanın hükme bağlanması gerektiğini; onlara yapma ları gerekli çalışma için neden birkaç ay müsaade edildiğini ve savaş sırasında Muâviye tarafının Kur'an'ı niçin mızraklarının uçlarına taktıklarını görüyoruz. Onlar böyle yapmakla şunu demek istiyorlardı: "Mukaddes Kitâb'ı biz bir şekilde, siz de başka bir şekilde tefsir ediyorsunuz; gelin, bu Kitâb'ı inceliye lim ve kimin haklı olduğunu görelim."

Birkaç bin Ali taraftarının tahkîm'e karşı olduklarını bildirdikleri ve Harûra'da toplanmak suretiyle liderlerini terkettikleri çok iyi bilinmektedir. Fakat bu ayaklanmaların sâikleri açıkça belli değildi. Aksine biz onları İbâdî kaynaklarda aşağıdaki hükümlerle ifade edildiği şekilde görüyoruz:

1. Savaşmakta olan iki grup arasında, Muâviye ve ona uyanlar, isyancı takımı teşkil eder.

2. Kur'an'ın bir âyetinde (XXXIX, 9) Allah, isyancı grubun Allah'a, tekr ar itaat edene kadar bir düşman olarak görülmesini, emreder.

3. İlâhî bir kanunun mevcudiyeti hâlinde onu nazar-ı itibare almamak ve yerine beşerî bir hüküm ikame etmek meşrû değildir.

Öyleyse beşerî bir hükme başvurmakla elde edilen karar, Allah'a karşı iş lenmiş bir hatâ, bir günah olmuştur.

Böylece biz, muhaliflerin ileri sürdüğü “Lâ Hukme İllâ Lillâh” (Hüküm, ancak Allah’ındır) sözünün mânasını anlıyoruz. Bu, şu şekilde tefsir edilme-
lidir: “Hâlihazırda Allah tarafından vaz’edilmiş bir kanun varken, hiç kimse,
kendi beşerî hükmünü yürütmek selâhiyetine sâhip değildir.”

Michelangelo Guidi sâdece bu cümlenin mânasını anlamıştır. Fakat ye-
rinde bir sezgi ile verdiği açıklama oldukça zayıftır.

Şarkiyatçılar arasında tartışma konusu olmuş bir mes’ele de, Ali taraftar-
larından küçümsenemeyecek bir çoğunluğun gerçekten pişmanlık duyup-duy-
madıklarının tahkikini hedef tutan mes’eledir. Bunlar ilk önce tahkîm’in en
kuvvetli taraftarı idiler; daha sonra ona karşı çıktılar ve Ali’nin kendileriyle
birlikte tövbe etmesini ve Muâviye’ye karşı tekrar savaşa başlamak suretiyle
Sıffin’de akdolunan anlaşmayı ihlâl etmesini istediler. İbâdî kaynakları bize,
bu fikir zıtlığını tahrik eden dinî sebepleri açıklamaktadır.

Ali, Harûra’da kendisinden ayrılan muhaliflerini tekrar kendi cephesine
kazanabilmek için, onların haklı olduklarını kabul etmeli ve onlara tekrar sa-
vaşa başlayabileceğine dair söz vermeliydi. Bu ifadeler, Ali taraftarı kaynaklar
tarafından inkâr; İbâdî kaynaklar tarafından iddia edilmiştir. Bütün bu me-
tinlerin dikkatle incelenmesi ve olayların gelişmesi, bizi, daha sonra Sıffin’de
varılan anlaşmaya riâyet edeceğine niyet etmiş olduğunu ilân ettiği halde,
Ali’nin tâvizlerde bulunduğu inandırır.

Yazar, Halife cephesindeki bu çözüm yolunun bulunamayışını, onun ka-
rakter zayıflığına değil, şeriate uymama hususundaki tereddütlere atfetmekte-
dir. Ali, önündeki bu iki suçtan birini seçmeli idi. Harûra’da toplananların
muhakemesine uyarak bir takım vaatlerde bulundu. Fakat tahkîm taraftarı
grubun, Sıffin’de resmen anlaşma kararını korumasının, Allah’a karşı bir ve-
cibe olduğunu ikna etmeleri üzerine, bu vaatlerini tutmadı.

Hakemlerin karşılaşması nerede vuku buldu? Dûmet’ul-Cendel’de mi,
Ezruh’da mı? Kaynaklarda bunlardan biri veya her ikisi de zikredilmektedir.
Yazarın cevabı şudur: İlk karşılaşma Dûmet’ul-Cendel’de takriben hicrî 37
yılı Ramazan’ın sonunda cereyan etmiştir. İkinci karşılaşma da hicrî 38 yılı
Şaban ayında Ezruh’da olmuştur. İki hakem, Lammens’in görüşünün aksine,
Dûmet’ul-Cendel’de karşılaşmış ve “herhangi bir şey söylemeksizin” (Vak’at’u
Sıffin) soruşturmalarının neticeleri üzerinde mutabık kalmışlardır. Ki bu on-
ların, hakem kararını halka tebliğ etmemeleri demektir. Bu, ancak ilgili taraf-
lara bildirilmişti. Aksi halde tevâli eden olayların anlaşılması imkânsızlaşır.

Caetani, rivâyetlerin ihmal ettiği hakem kararını bulamadığını söyler. Yazara göre hakemler, Muâviye'nin Osman'ın haksız yere öldürüldüğüne dair görüşünde haklı olduğu noktasına vardılar. Kararın taslağı, bir yıl sonra Ezruh'da yeni bir halife seçimi için yapılan müzakerelerin hazırlık safhasında iki hakem arasındaki soru-cevap mübadelesinde bulunabilir.

Ali, Kur'an ve Sünnet'e zıt düşen hakem kararına karşı itirazda bulundu ve Muâviye'ye karşı faaliyete başladı. Daha sonra fikrini değiştirdi ve herşeyden önce, imtiyazlarını terketmesine kızan ve kendisinden Kûfe'de ayrılp Nehrevan'da toplanmış bulunan Hâricilerden kurtulmağa karar verdi.

Yazarın tahkikine göre, Hâriciler, aslında ne Ali ne de Muaviye'ye saldırmak gayesini güdüyorlardı. Artık onlar, Ali'yi halifeleri olarak da kabul etmiyor ve buhranın çözümünü bekliyorlardı. Şimdiki halde Allah'a biat ve iyilikle emredip kötülükten nehyedeceklerine ahdettiler. Seçtikleri lider Abdullah b. Vehb de, bir imam olarak değil, emir olarak hareket etti.

Bu iki karşılaşmanın yukarıda söylenen târihlerde cereyan etmiş olduğunu farzederseniz, olayların mantıkî seyri ile târihî silsilesini bağdaştırmakta hiçbir güçlük olmayacaktır.

Ezruh'daki karşılaşmada, Ali ve taraftarları yer almayı muhtemelen reddederlerken, hakemler ve İslâm dünyasının büyük şahsiyetleri orada hazır bulunmuşlardı. Dûmet'ul-Cendel kararı, orada teyid olunmuş ve halifeliğin kime geçeceği mes'alesi özel konuşmalarda münakaşa edilmişti. Filvâki Ali, prensipleri muvacesinde kendi makamını terkedecekti. Yeni halifenin seçiminde anlaşmaya varılmamıştı. Uzun bir tartışmadan sonra hakemler, halkın her iki mücâdelecinin azlinden haberdar edilmesini müteakip, meselenin, bir komiteye (şûrâ) havalesine karar verdiler. (Bu sırada Muâviye, saltanatın kendisine ait olduğunu iddia etmişti bile.)

Bunu, cemaatin toplantısında Ali'yi azl ve Muâviye'nin liderliğini teyid eden Amr'ın meşhur mâcerâsı takib etti.

Onun beklenmeyen beyânı, kaynaklarda bir hîle olarak değerlendirilmiştir. Fakat o, gerçekten bir hîle mi idi? Yazarın fikrine göre, olaylar aynen rivâyetlerde anlatılan şekilde cereyan etti ve buradaki hîle şu idi: Amr, Ebû Mûsâ'yı Muaviye'nin Devlet'i elinde tutabilecek tek adam olduğu hususunda iknaya muvâffak olamayınca, meslektaşile varmış oldukları anlaşmayı çiğnedi ve halka, doğrudan doğruya kendi fikrini tebliğ etti. Tamamen şahsî olan bu fikir, netice itibariyle Muâviye'nin seçimini derpiş etmiyordu. Üstelik böyle hareket etmekle o, sâdece kendi hakkını kullanıyordu.